

ERKEN ÇOCUKLUK EĞİTİMİ DİZİSİ 3
5-7 Yaş Çocukları İçin

DİL ETKİNLİKLERİ

Doç. Dr. Adalet Kandır
(Gazi Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Münevver Can Yaşar
(Afyon Kocatepe Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Gözde İnal
(Adnan Menderes Üniversitesi)

Blm. Uzm. Elçin Yazıcı
(MEB Anasınıfı Öğretmeni)

Yrd. Doç. Dr. Şehnaz Ceylan
(Karabük Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Zeliha Yazıcı
(Akdeniz Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Fatma Çalışandemir
(Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Saide Özbey
(Gazi Üniversitesi)

Blm. Uzm. Özgün Uyanık
(Afyon Kocatepe Üniversitesi)

DİL ETKİNLİKLERİ

Genel Yayın Nu.: 145

ISBN: 978-605-4579-12-9

1. Basım, Nisan 2012

EFLATUN Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şti. ©2012

Efil©2012

Bu kitabın tüm hakları saklıdır.
Herhangi bir şekil ya da yöntemle çoğaltılamaz.

Sertifika Nu.: 12131

Sayfa ve Kapak Tasarımı: Türkan Sarı
Baskı ve Cilt: Ayrıntı Basımevi

EFİL YAYINEVİ

EFLATUN Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şti.

Ahmet Rasim Sokak 18/2 Çankaya/Ankara, Türkiye

Tel : (+90) 312 442 52 10

GSM : (+90) 541 232 00 96

Faks : (+90) 312 442 52 12

www.efilyayinevi.com

ÖNSÖZ.....	vii
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1. ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE DİL GELİŞİMİ	3
1. DİLİN TANIMI VE ÖNEMİ.....	5
1.1. Dili Oluşturan Sistemler.....	6
1.2. Dil ve Algı Gelişimi.....	13
1.2.1. Duyu.....	13
1.2.2. Algı-Algılama.....	16
1.2.3. Dikkat.....	18
1.3. Dil Gelişimi Kuramları.....	19
2. DİL BECERİLERİ.....	21
2.1. Alıcı Dil Becerileri.....	21
2.1.1. Dinleme Becerisi.....	21
2.1.2. Okuma Becerisi.....	21
2.2. İfade Edici Dil Becerileri.....	22
2.2.1. Konuşma Becerisi.....	22
2.2.2. Yazma Becerisi.....	22
3. ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE DİL EĞİTİMİ.....	23
3.1. Erken Çocukluk Dönemi Eğitim Yaklaşımlarında Dil Eğitimi.....	23
3.1.1. Montessori Yaklaşımı ve Dil Eğitimi.....	24
3.1.2. Reggio Emilia Yaklaşımı ve Dil Eğitimi.....	24
3.1.3. High Scope Yaklaşımı ve Dil Eğitimi.....	25
3.1.4. Bank Street (Gelişimsel Etkileşim) Yaklaşımı ve Dil Eğitimi.....	26
3.1.5. Head Start Yaklaşımı ve Dil Eğitimi.....	26
3.1.6. Waldorf Yaklaşımı ve Dil Eğitimi.....	27
3.1.7. Öykü Tabanlı Öğrenme Yaklaşımı (Storyline Method).....	28
4. OKUL ÖNCESİ EĞİTİM PROGRAMINDA DİL ETKİNLİKLERİ.....	29
4.1. Dil Etkinliklerini Planlama.....	29
4.2. Dil Etkinliklerinde Kullanılan Eğitim Yöntemleri.....	30
4.3. Okul Öncesi Eğitim Programında Dil Etkinlikleri.....	31
4.3.1. Öykü Anlatma-Öykü Okuma-Öykü Tamamlama-Öykü Oluşturma-Öykü Resimleme.....	31
4.3.2. Şiir.....	33
4.3.3. Tekerleme.....	34
4.3.4. Parmak Oyunu.....	35
4.3.5. Bilmeceler.....	35
4.3.6. Sohbet (Paylaşma Zamanı).....	35
4.3.7. Dil Etkinlikleri ve Drama.....	36
4.3.8. Dil Etkinlikleri ve Okuma Yazmaya Hazırlık Çalışmaları.....	37
KAYNAKLAR.....	39
BÖLÜM 2. ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE DİL ETKİNLİKLERİNE ÖRNEKLER	45
KAYNAKLAR.....	231

Erken dönemde çocuklar, doğal merak duygularından hareketle çevrelerindeki uyarılarla sürekli etkileşimde bulunma eğilimindedir. Bu merak duygusu çocukları güdüsel olarak sürekli bir araştırma, gözlem ve incelemeye yöneltmektedir. Çocukların yapmak istediği bu doğal keşiflere olanak verilmesi onların yeni öğrenmelerle bilişsel şemalarını artıracığı gibi olay, durum ya da olgular üzerinde mantıksal ilişkiler kurmalarını ve sosyal bağlam içerisinde, çevrelerinde konuşulan dili anlamlandırmalarını sağlayarak dil farkındalıklarını geliştirecektir. Böylece çocuklara sunulan çevresel uyarılar çocukların anlama, dinleme ve mantıksal düşünme becerilerinin alt yapısını oluşturacaktır.

Dil edinimi süreci, beynin gelişimsel aşamalardan geçtiği bir dönemde gerçekleşmektedir. Bu dönemde beyin, sadece dilbilgisel bilgiyi saklamakla kalmaz, farklı dilbilgisi yapılarına da adapte olur Dil ediniminin nörofizyolojik boyutunu inceleyen çalışmalar, çocukların dil ediniminde süreklilik içeren bir gelişim gösterdiğini ortaya çıkarmıştır. Gelişimde dil, benzersiz bir bilişsel öğretim aracı olarak görülmektedir.

Bu bağlamda erken çocukluk döneminde dil gelişimi ve destekleyici etkinlikleri içeren bu kitap, Efil Yayınevi tarafından basılan Erken Çocukluk Eğitimi Dizisinin ikinci kitabını oluşturmaktadır. Kitabın birinci bölümünde Erken Dönemde Dil Gelişimi, ikinci bölümünde ise Dil Gelişimini Destekleyici Özgün 200 Etkinliğe yer verilmiştir.

“5-7 Yaş Çocukları İçin Dil Etkinlikleri” kitabı ilköğretim ilk kademe öğretmenleri, okul öncesi eğitim öğretmenleri ve bu alanlarda öğrenim gören öğretmen adaylarının program hazırlama ve uygulamaları için rehber kitap olma özelliği taşımaktadır.

Eğitimcilere ve çocuklara katkı sağlaması dileğiyle...

Doç. Dr. Adalet Kandır

Erken çocukluk döneminde dil gelişimi, bilişsel gelişimin bir parçası olduğu kadar diğer gelişim alanlarıyla da bir bütündür. Çocukların dil gelişiminde insan beyninin biyolojik yapısı, düşünme sisteminin gelişimi, çocuğun içinde bulunduğu çevre, kültür ve çocuklara sunulan eğitim fırsatları çok önemlidir. Erken çocukluk döneminde çocuk, içinde bulunduğu doğal ortamın etkin bir katılımcısıdır ve dil becerilerini sosyal ortamdaki etkileşim ve iletişimleri aracılığıyla doğal yollarla edinmektedir. Özellikle erken yıllarda sosyal çevreden alınan uyaranlarla edinilen yaşantı ve deneyim zenginliği, çocuğun beyin hücre bağlantılarının büyüme ve gelişmesini sağlayarak, beyin gelişimini şekillendirmekte ve bilişsel öğrenmelerini yapılandırmaktadır. Bu yönüyle dil gelişimi diğer gelişim alanlarıyla karşılıklı etkileşim içindedir ve birlikte ilerleme sağlamaktadır.

Çocukların dili kullanmayı öğrenmesi gelişimin en önemli göstergelerinden biridir. Çünkü dil, belirli kurallara dayalı semboller sistemidir. Konuşma ise, dili kullanarak sözlü iletişim kurma yöntemidir. Her dilin sözcük, ses ve gramer yapısı birbirinden farklıdır. Gelişimin doğum öncesinden başladığı görüşüne dayanılarak çocukların dille ilgili becerileri de bu andan itibaren öğrendiği kabul edilmektedir. Çocukların dil gelişimi doğumdan itibaren izlendiğinde doğuştan getirdikleri bir ses kapasitelerinin olduğu görülmektedir. Doğumdan sonraki ilk aylarda bebekler ağlama, gülme, hıçkırma, bağırma gibi kendiliğinden birtakım sesler çıkarırken, dışarıdan işittiği sesleri de taklit etmeye başlamaktadırlar. Ses taklitleri, hece tekrarları ve ilk sözcüğün söylenmesi gibi dil gelişimindeki belirgin aşamalar izlenerek çocukların konuşulanları anlaması ve konuşmaya başlaması gerçekleşmektedir. Çocuklar olgunlaştıkça konuşma mekanizması üzerindeki denetimleri artmaktadır. Çocukların biyolojik kapasitelerinin yanı sıra çevrenin ve eğitimin gelişim üzerindeki etkinliği de önem kazanmaktadır. Bu nedenle çocuğun dil edinim sürecinde eğitimin destekleyici rolünden yararlanmak gerekmektedir.

Dil ediniminin niteliği, çocuğun başta bilişsel gelişim olmak üzere diğer tüm gelişim alanlarının niteliğini etkilediği için dil edinim sürecinde, çocuklara sunulan uyarıcı ortamlar, yaklaşımlar ve modeller önemlidir (Atay, 2009:164). Dil eğitimi; çocukların ilgi, gereksinimleri ve doğal meraklarından yararlanarak düzenlenen çevresel uyaranlarla gerçekleştirilen, daha çok yeti ve beceri geliştirmeyi amaçlayan, bütüncül ve yaşantı yoluyla uygulamalı olarak yapılan bir süreçtir (Karakaya, 2008:64). Dil eğitimiyle çocukların dil edinimi desteklenirken, aynı zamanda çocukları araştırma ve inceleme yapmaya teşvik ederek, duygu ve düşüncelerini ifade etmelerine olanak sağlayarak gelişim alanları çok yönlü desteklenmektedir. Böylece çocuklar çevresel etkileşimleriyle edindikleri yaşantılarla olgunlaşıp, olayları aşama aşama algılayarak anlama ve kavrama gücünü sistemli hale getirmektedir. Bu nedenle erken çocukluk döneminde dil edinimini destekleyici etkinlikler dil, bilişsel sosyal-duygusal ve motor becerilerin birbiriyle ilişki içerisinde olduğu göz önünde bulundurularak, tüm gelişim alanlarını destekleyici bir felsefeyle hazırlanmalıdır.

Dil gelişiminin kritik olduğu okul öncesi dönemde, dil eğitiminin uygun öğretme-öğrenme ortamları düzenlenerek yapılması gerekmektedir. Bu dönemde en önemli nokta; çocukların dil gelişimini destekleyici eğitim programlarının hazırlanması ve bu programları uygularken farklı yöntemlerin kullanıldığı etkinliklerle, dil becerilerinin desteklenmesidir. Okul öncesi eğitim programlarında ayrı bir zaman diliminde veya diğer etkinlikler ile bütünleştirilerek kullanılabilen dil etkinlikleri; öykü anlatma, öykü tamamlama ve öykü oluşturma, tekerleme, bilmece, parmak oyunu, şiir, sohbet (paylaşım zamanı) ve dil etkinliklerini destekleyici drama etkinlikleri, okuma yazmaya hazırlık çalışmaları ve diğer etkinliklerden oluşmaktadır. Bu etkinliklerin sistemli ve yenilikçi bir anlayışla eğitim programlarında kullanılması; çocukları dil gelişimi ve buna bağlı olarak iletişim becerileri, bilişsel ve sosyal-duygusal gelişimler yönünden de destekleyeceğinden son derece önemlidir.

Bölüm 1

ERKEN
ÇOCUKLUK
DÖNEMİNDE
DİL GELİŞİMİ

1. DİLİN TANIMI VE ÖNEMİ

Dil anlam, üretim ve kullanımdaki özellikleri ile yalnızca insan toplumlarında bulunan bir yetenektir. İnsan gelişimi bir bütündür ve gelişimsel becerilerden dil, bireyin zihinsel gelişiminde merkezi bir role sahip olduğu için bu bütünün en önemli yapı taşıdır (Karan, 2000:263; Bodrova ve Leong, 2010:108). Bireylerin düşünme ve iletişim gereksinimlerini karşılayan bu yetenek ile ilgili pek çok tanım yapılmıştır. Ancak bu bölümde bu tanımlardan yalnızca birkaç tanesine yer verilmiştir.

Amerikan Konuşma-Dil-İşitme Birliği'ne (ASHA) göre dil, iletişimde duygu ve düşünceleri aktarmaya yarayan uzlaşmaya dayalı sembollerden oluşan karmaşık ve dinamik bir sistemdir (Capone, 2010:3).

Owens ve Robert (2005) dili, isteğe bağlı sembollerin ve bu sembollerin kurallı kombinasyonlarının kullanımı ile kavramların açıklanmasını sağlayan ortak bir sosyal kod ya da uluslararası bir sistem olarak tanımlamıştır (Akt. Şen ve diğ., 2010:38). Aksan (2000) ise dili düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü ve gelişmiş bir dizge olarak tanımlamaktadır.

Tanımların içeriğinden de anlaşıldığı gibi dil, insanların birbirleri ile etkileşimlerini sağlamak, düşüncelerini aktarmak ve sosyal davranışlarını organize etmek amacı ile kullandıkları sembollerden oluşan karmaşık ve dinamik bir sistemdir. Başka bir deyişle dil, bir kültürün düşünme stillerinin, kültürde kullanılan sınıflandırmaların ve kavramlarının özünü oluşturmaktadır. Dil, kültürel çevre ile kurulan etkileşimlerde süregelen olay, olgu ve durumları anlama ve yorumlamada kullanılan iletişim aracıdır. Dolayısı ile toplumsal bir varlık olan bireylerin yeni öğrenmeleri ve mantıksal düşünme tarzları, kültürel yaşantısında yer alan sembol ve kavramlardan etkilenmektedir. Bireylerin içinde bulunduğu toplumun kültürel mirası olan inançlarını, değerlerini ve davranış örüntülerini anlama ve yorumlamada dili kullanması, bu değerlerin gelecek kuşaklara aktarımında dilin önemli bir toplumsal işleve sahip olduğunu göstermektedir. Bu işlevsellik bireyler arasında karşılıklı anlayış ve güvenin oluşmasını kuşaklar arası kültürel değerlerin yaşatılmasını, içinde yaşanılan toplum ile diğer toplumların sosyal ve kültürel gerçeklerinin kavranmasını sağlamaktadır (Kuhl, 2004:838; Bodrova ve Leong, 2010:109).

Dil için gerekli olan becerilerin temeli erken çocukluk yıllarında atıldığından, bu yıllar dil becerilerinin gelişiminde kritik bir dönemdir. Çocuklar doğduğu andan itibaren var olduğu dünyayı, içinde bulunduğu kültürel çevresiyle etkileşime girerek tanımaya çalışmaktadır. Bu etkileşimleri aracılığı ile etrafındaki nesne ve olayları algılama, konuşulan dilin farkına varma gibi bilişsel ve dilsel becerileri de kazanmaktadır. Özellikle erken dönemde çocuklar, doğal merak duygularından hareketle çevrelerindeki uyarılarla sürekli etkileşimde bulunma eğilimindedir. Bu merak duygusu çocukları güdüsel olarak sürekli bir araştır-

ma, gözlem ve incelemeye yöneltmektedir. Çocukların yapmak istediği bu doğal keşiflerine olanak verilmesi onların yeni öğrenmelerle bilişsel şemalarını arttıracacağı gibi olay, durum ya da olgular üzerinde mantıksal ilişkiler kurmalarını ve sosyal bağlam içerisinde çevresinde konuşulan dili anlamlandırmalarını sağlayarak dil farkındalıklarını geliştirecektir. Böylece çocuklara sunulan çevresel uyarılar çocukların anlama, dinleme ve mantıksal düşünme becerilerinin alt yapısını oluşturacaktır.

Dil edinimi süreci, beynin gelişimsel aşamalardan geçtiği bir dönemde gerçekleşmektedir. Bu dönemde beyin, sadece dilbilgisel bilgiyi saklamakla kalmaz, farklı dilbilgisi yapılarına da adapte olur (Mergen, 2010:71). Dil ediniminin nörofizyolojik boyutunu inceleyen çalışmalar, çocukların dil ediniminde süreklilik içeren bir gelişim gösterdiğini ortaya çıkarmıştır (Friederici, 2005:481). İnsan gelişiminde, dil benzersiz bir bilişsel öğretim olarak görülmektedir. Dilin işlevselliğini savunan araştırmacılar dilin, bilişsel süreçler dahil, sosyal etkileşim ve iletişimle yakından ilişkili olduğunu belirtmektedirler (Nadal ve diğ., 2006:188). Dolayısı ile çevreden gelen uyarılar ve çocukların edindiği deneyimler dil ediniminde son derece önemli bir yer tutmaktadır. Başka bir deyişle, konuşma dil ve düşünme süreçleri birbiri ile yakından ilişkilidir. Çünkü konuşmaya başlamak için dış uyarılarla beyne gönderilen sinyaller beyindeki bilişsel düzlemi harekete geçirmektedir. Bu hareketle düşünceler, bebektan itibaren kültürel topluluk içinde sosyal bağlam ve iletişim yoluyla kazanılmış olan ve bellekte depolanan dile ait bilgiler yani sesbilgisel kodlamalara göre dizilerek örgütlenmektedir. Sesbilgisel örgütlenme, sesçil motor planlama ve sesletim örgütlenmesi konuşma eylemini gerçekleştirmektedir. Konuşma dilini edinmek, bir anlamda beyin hücreleri arasında snaptik bağlantılar oluşturmaktır. Bu snaptik bağlantıların oluşmasıyla güçlenen hücreler öğrenme potansiyelini temsil etmektedir. Bu nedenle beceri edinimi ile hücre bağlantılarının oluşması arasında ilişkiler kurulmaktadır. Dil edinimi de çocukların dünyaya geldiği kültürel topluluk içinde sosyal bağlam ve iletişim yoluyla güçlenen hücrelerin gelişmesiyle gerçekleşmektedir. Başka bir deyişle bir becerinin kazanılması beyin hücre bağlantılarını güçlendirerek öğrenmeler gerçekleştirilmektedir (Topbaş, 2005a:12,15). Bu nedenle dil, bilişsel becerilerin gelişiminde merkezi bir role sahiptir (Badrova ve Leong, 2010:109). İnsan beyni bireyi, yaşam koşullarına uyabilme, onu algılama, değiştirebilme, kültür oluşturabilme ve bunun sürekliliğini sağlayabilme, merak duygusunu giderme, dış dünyayı kavramak için bilişsel ve iletişimsel becerileri kullanmaya yönlendirmektedir (Topbaş, 2005a:15). Tüm bu bilgiler ışığında diyebiliriz ki dil ve mantıksal düşünme becerisi açısından desteklenen çocuklar, konuşma dilini edinirken olay/durum/nesnelere ile kullanılan sözcükler arasında ilişki kurarak, birçok beyin hücresi arasında bağlantılar oluşturarak bilişsel şemalarını zenginleştirebilirler.

Çocukların yaşamının ilk yıllarında konuşma dilini algılamaları, konuşmayı üretme ile sıkı sıkıya bağlantılı olduğundan, çocukların sosyal çevreleriyle iletişimde doğal yollarla kazanacakları bu deneyimler,

onların bilişsel öğrenmelerinin kalıcı hale dönüşmesini sağlayacaktır. Böylece çocukların çevresel etkileşimleri yoluyla edindikleri yaşantılar, onların algılamaya, hafıza, muhakeme, problem çözme, sınıflandırma ve planlama gibi bilişsel yeteneklerini olgunlaştıracak, bunun sonucunda da çocuklar olayları aşama aşama algılayarak anlama ve kavrama gücünü sistemli hale getireceklerdir (Gönen ve diğ., Ünüvar, 2010:26).

1.1. Dili Oluşturan Sistemler

Çocukların gelişimsel olarak dili edinebilmeleri, dilin yapısını oluşturan temel sistemlere bağlıdır. Çocuklarda dil edinimi süreçleri incelenirken dil sisteminin öğelerinin incelenmesi gerekmektedir. Dil sisteminin beş temel alanı ve her alanın da kendi içerisinde temel kuralları vardır. Her bileşen, dil biliminde kendi alt disiplinini oluşturmaktadır. Bu bileşenler birbirinden ayrı betimlenmiş olsa da birbiri ile bağlantılı ve girişik tek bir sistem olarak algılanmaktadır (Kandır, 2005:132; Topbaş, 2005a:21; Yılmaz, 2009:65). Bu alanlar;

- Ses bilim (phonology),
- Biçim bilim (morphology),
- Dizin bilim (söz dizimi-syntax),
- Anlam bilim (semantic),
- Edim bilim (kullanım/pragmatik) dir (Bochner ve Jones, 2005:4; Capone, 2010:4).

a. Ses Bilim (Phonology)

Ses bilim, bir dildeki konuşma seslerinin dizisel ve dizimsel ilişkilerini belirleyen kuralları içermektedir. Seslerin bir araya gelerek anlamlı parçalar oluşturması ve bu oluşumun nasıl gerçekleştiği ile ilgili kuralları incelemektedir (Topbaş, 2005b:23; Yılmaz, 2009:65; Copane, 2010:3).

Ses bilim, ses sistemini tanımlamaya çalışır. Dildeki sesler, sözcük oluşturmada, temel ses birimlerinin (fonem) nasıl bir araya gelip sözcükleri oluşturduğunu ilişkin kurallar bütünü ve vurgulama yapılarıdır. İnsanın anatomik yapısı sözcükleri oluşturacak çok çeşitli sesleri çıkartmasına olanak tanımaktadır. Dil, ağız, gırtlak ve fiziksel değişimler çocukların çıkartabildikleri seslerin zamanla değişmesini sağlamaktadır (Bjorklund, 2011:282).

Ses bilgisi gelişimi, konuşma dilinin gelişiminin dört ana evresinin içinde (Bleile, 2004:91; Topbaş, 2005c:73) incelenmektedir:

- Söz öncesi iletişim evresi (0-12 ay),
- Sözcük öğrenme evresi (12-24 ay),
- Kural öğrenme evresi (24 ay – 5 yaş),
- Sesbilgisel farkındalık ve okur-yazarlık evresi (5 yaş ve ergenlik).

Söz Öncesi İletişim Evresi (0-12 ay): Çocukların yaşamının ilk yılı, çevrelerindeki bireylerden mesajlar alarak ve onlara bazı sesler üretmeye çalışarak; yani ses bilimsel (ses birim) gelişimle geçmektedir. Söz öncesi dönemdeki bu değişimler, sözcüklerin ve temel dilsel becerilerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bu dönemde doğuştan ya da kazanılmış tüm ses birim becerileri, çocukların konuşmalarını oluşturan sözcükleri, ayırtmalarına ve üretmelerine yardım et-

mektedir. Çocuklar çok erken dönemde dil seslerine karşı son derece hassastırlar ve cümlelerdeki tonlamaya karşı olan bu hassasiyetleri doğumdan hemen sonra görülmektedir (Friederici, 2005:482; Machado, 2009:7). Çocuklardaki sesler arasındaki küçük farklılıkları ayırt edebilme becerisi, dil edinimi için son derece önemli bir özelliktir (Kuhl, 2004:831) ve çocuklar diğer seslerden çok insan sesini duymayı tercih ederler; özellikle de yabancı birilerinin sesini duymaktan çok, annelerinin sesini dinlemekten hoşlanırlar. Çocuklar, kendilerine yönelik konuşmaları çevrelerindeki diğer seslerden ayırt edebilirler. Özellikle "anneye ait (maternal)" konuşmalar önemlidir. Annelerin çocukları ile konuşurken ses tempoları, vurguları ve ses tonlarındaki alçalıp yükselmeler çocukların dikkatlerini çekmektedir (Bukatko ve Daehler, 2001:229).

Söz öncesi iletişim evresi doğumdan bir yaşına kadar olan süreçtir ve kendi içinde beş ayrı evreden oluşmaktadır:

- **Sesleme evresi (0-2. aylar):** Bu evrede çıkarılan sesler refleksdir ve ağlama, hapşırma, öksürme vb. genizden gelen doğal seslerdir. Bu dönemdeki seslemeler konuşma düzeneğinin anatomik yapısıyla bağıntılıdır. Yeni doğan bebeklerin iletişim kurma yetenekleri, başlangıçta yüz ifadeleri ve ağlama ile sınırlıdır (Bleile, 2004:96; Topbaş, 2005c:73; Hoff, 2005:97).
- **Gıgılda evresi (3-4. aylar):** Bebekler bu evrede rahatlarının yerinde olduğu ve mutlu olduklarını hissettikleri durumlarda sesler üretmeye başlarlar. Ağlama sıklığı azalırken, gülcükler artmakta ve "o, a, u, ı" gibi ünlü seslemelere, bazen "g" veya "k" gibi ağızın gerisinden çıkarılan yumuşak damak ve gırtlak seslerine benzer seslerin eklenmesiyle ünlü-ünsüz sıralamalarını andıran sesler çıkarmaya başlamaktadırlar (Hoff, 2005:97).
- **Genişletme (ses oyunları) evresi (4-6. aylar):** Bu evre ses oyunları evresi olarak da adlandırılmaktadır. Çocukların ses denemeleri ünlü yarı ünlü seslerle yüksek perdeli sıralamalar, tiz veya bas seslemeleri içerir. Konuşma benzeri olan bu seslendirmeler "b, p, m" gibi dudaksıl sesleri içermektedir. Bu evrenin sonuna doğru [ba], [da] gibi ünsüz-ünlü şeklinde sıralı mırıldanmalarla hece tekrarlarının başladığı görülür. Dördüncü ayda, seslerdeki ritim gruplarını ayırtabilirler (Bleile, 2004:97; Topbaş, 2005c:74; Hoff, 2005:98; Peccei, 2006:3).
- **Mırıldanma evresi (6. – 9. aylar):** Altı-yedinci aylarda bebekler, "ba ba", "da da", "ma ma" gibi ünlü ve ünsüz seslerin birleştirmelerinden oluşan bir heceli yapıların üretilmesi olan "mırıldanma veya babıldamaya" başlarlar. Bu seslerin birleşimi sözcükleri andırır. Örnek olarak; baba, abba, mama, gugu gibi. "m, n, p, b" seslerini çıkartmaktan oluşan mırıldanmalar, evrensel bir özellik taşıır. Mırıldanma evresinde görülen [anana], [nananan], [bababab], [adada] gibi üretimlerin evrensel özellikler taşıdığı pek çok araştırmacı tarafından kabul edilmektedir. Mırıldanma döneminin başlaması olgunlaşmaya bağlı bir süreçtir ve bütün bebekler aynı yaşlarda, yaşadıkları toplum dilinden bağımsız olarak mırıldanmaya başlarlar (Bleile, 2004:97; Topbaş, 2005c:74; Hoff, 2005:98). Bu dönemde

görülen algısal değişiklikler, seslerin algılanmasını sağlayan mekanizmalardaki nitel değişikliklerin bir sonucudur. Bebeklerin altı-onikinci aylar arasında diğer sesler yerine, anadillerine ait sesleri algılamalarındaki hassasiyetleri artmaktadır. Bu değişiklikler bebeklerin, kendi kültürüne ait dilin daha sonraki aşamalarındaki sözcüklerini öğrenmelerini sağlamaktadır. Bu nedenle altı-onikinci aylar arası, dil gelişimi için aktif bir dönem olarak görülmektedir (Sebastian-Galles, 2006:241).

- **Çeşitlendirilmiş mırıldanma evresi (10-12 aylar):** Söz öncesi evrenin sonlarına doğru ünsüz ve ünlüler ile ses dizileri çeşitlenir ve zenginleşir (çeşitlendirilmiş babıldama). Çocuklar farklı ezgi ve vurgu taşıyan uzun hece dizinleri üretebilir, yetişkinlerinkini andıran ses tonu kalıpları kullanabilirler. Özellikle dokuz-on ay civarlarında daha fazla hece birleştirmeleri yaparak bu birleştirmelerde tonlama yaptıkları ve konuşmaları taklit etmeye başladıkları görülür. Bu taklitler genellikle yavaş ve kısa olarak görülse de, bazı sözcükleri ifade etmektedir. Bu evrede çocukların kullandıkları, iletişim amaçları tutarlı sesçil biçimler olarak anılan önsözcüklerdir. Ancak evrenin sonlarında anlamlı sözcüklerin başlaması ile jest ve sesleme kullanımları örtüşmektedir (Hoff, 2005:97; Topbaş, 2005c:74).

Sözcük Öğrenme Evresi (12-24 ay): Dil kullanımının başlangıcı kabul edilen bu evrede üç farklı süreçle karşılaşılır. Bunlar, oniki-onbeşinci aylarda ilk sözcükler, onbeş-onsekizinci aylarda sözcük öğrenme ve onsekiz-yirmidördüncü aylar arasında da sözcük çeşitlendirme şeklinde açıklanmaktadır. İletişim amacıyla kullanılan ilk sözcüklerin görüldüğü oniki-onbeşinci aylarda, ilk sözcüklerle birlikte ses dağarcığında da ses çeşitleri artmaktadır. Bebekler, genel olarak tutarlı kural ve işlemler yapamadığından ürettiği seslerde sesçil değişiklikler yani birbirinin yerine kullanımlarına sık rastlanmaktadır. Örnek olarak; "baba" sözcüğünü kullanırken -ba - yerine -da/de - şeklinde kullanımlara rastlanmaktadır. Sözcük öğrenme aşamasında (onbeş-onsekizinci aylarda) en önemli gelişme, bazı çocukların belirli durumlarda belirli sözcükleri tutarlı sesçil yapıları kullanmaya başlamalarıdır. Sesbilgisel olarak her sözcüğün bireysel bir varlığı bulunmaktadır. Ayrıca, sözcük kullanımlarında da sözcük türü açısından artış olduğu gözlenmektedir. Sosyal bağlamdaki duruma göre yani çevresel uyarımlarla deneyime dayalı olarak kullandıkları sözcüklerde tutarlı sesçilleri kullanmaya başlarlar (Bleile, 2004:98-99; Topbaş, 2005c:75). Örnek olarak; baba sözcüğünde -da/de kullanımlarını bırakarak ya "baba" ya da "dede" şeklinde sözcükleri kullanmaya başlarlar. Çocuklar tarafından bu sözcüklerin hangisinin tercih edildiğinde sosyal bağlamdaki geri dönütlerle verilen pekiştirmelerin önemli olduğu düşünülebilir.

Sözcük çeşitlendirme aşamasında (onsekiz-yirmidördüncü aylar) sözcüklerin kullanımlarında çeşitlerin olduğu daha netleşmektedir. Bu dönemde çocuklarda 9-10 sözcük başı ünsüz ses dağarcığı, 5-6 kadar da sözcük sonu ünsüz ses dağarcığı görülebilir. Bu düzenli görünüm iki yaşlarında çocukların hedef yetişkin söyleyişine ulaşma çabasında olduğunun bir

göstergesidir. Sesbilgisel gelişimde yirmidördüncü ay civarında çocuklar, yetişkinlerin kullandığı ünsüz seslerin yaklaşık %70'ni uygun bir şekilde kullanabilirler (Bleile, 2004:102; Topbaş, 2005c:76).

Kural Öğrenme Evresi (24 ay – 5 yaş): Konuşma becerilerinin gerçekleşebilmesi için gerekli olan anlaşılabilirlik, ünlülerin – ünsüzlerin doğru kullanımı ve edinimi, hecelerin sözcük içindeki vurgusu gibi temel becerilerin geliştiği evredir. Ses bilimsel gelişimin en hızlı ilerlediği bu evrede, çocukların ses bilimsel sistemine, yetişkin ses sistemine yakın kurallı (anlaşılabilirlik, ünlülerin-ünsüzlerin doğru kullanımı ve edinimi, hecelerin sözcük içindeki vurgusu gibi) yapıların oluşmaya başladığı görülmektedir. Ayrıca kullanılan sözcük dağarcığındaki anlaşılabilirlik de çok hızla bir şekilde artmaya başlamaktadır. Anadilinin ses bilimsel gelişimde önemli bir ölçüt olan anlaşılabilirlik düzeyi bu evrede artmakta ve bu evrede anadilinin ünsüz sistemi kazanılmaya başlamaktadır. Bu nedenle bu evreye "fonomik gelişim evresi" adı da verilmektedir. İki yaşlarında doğal ortamda anlaşılabilirlik düzeyi daha az iken, üç yaşlarında daha yüksek düzeye ulaşmaktadır. Çok heceli sözcük içinde yer alan vurgusuz ünlüler dışında, tüm ünlüler üç yaşlarında tamamlanmaktadır. Dört yaşlarında ise anlaşılabilirlik düzeyi en üst noktaya ulaşmaktadır. Çocuklar bu evrede dil kullanımını çeşitlendirdiği için, hemen hemen tüm hece yapılarını içeren sözcükleri kullanmaya başlarlar. Çocukların sesbirim sistemi dört yaşın sonuna kadar (bazı sesler ise sekiz yaşın sonuna kadar) tam olarak kazanılmadığı için bu dönemde çocukların birçok ses hatası yaptığı da görülmektedir (Bleile, 2004:103; Topbaş, 2005c:77).

Ses Bilgisel Farkındalık ve Okur Yazarlık Evresi (5 yaş – ergenlik): Bu evrede bazı ses-biçimbirimsel değişimler, karmaşık heceler ve okuma aracılığı ile edinilen hecelerin vurgu örüntüleri gibi geç edinilen birimler görülmektedir. Çocuklar beş yaşlarında karmaşık sesletim hareketlerini kontrol edebilir yeterliliğe ulaşmaktadır. Beş-altı yaşlarından sonra gerek konuşmada gerek yazmada karşılaştığı yeni sözcüklerle, farklı yapılarda karmaşık heceli uzun sözcükleri üretmeyi öğrenmektedirler (Bleile, 2004:105; Topbaş, 2005c:77).

b. Biçim Bilim (Morphology)

Dildeki kökler, ekler ve bunların birleşme yolları incelenerek, dilin türeme ve çekim özellikleri ve biçim ile ilgili konular üzerinde yapılan çalışmalar, biçim bilim (morfoloji) alanına girmektedir. Biçim bilim sözcüklerdeki kök ve ekleri, bunların kurallı düzenleniş biçimleri ile türetilişlerindeki özellikleri kapsamaktadır (Ege, 2005:90; Topbaş, 2005b:23; Yılmaz, 2009:65). Ses birimleri daha geniş birimler şeklinde düzenlenerek biçim birimleri (morfem) oluşturur. Biçim birimler, dilde anlam taşıyan, cümlede tonu ve içeriği değiştirebilen en küçük yapılardır. Çocuklar bir dili edinirken o dildeki sözcükleri oluşturan birimlerin bir araya gelmesiyle ilgili kuralları da öğrenmektedirler. Bir sözcük tek bir biçim biriminden oluştuğu gibi daha fazla biçim biriminin bir araya gelmesiyle de oluşabilir. Biçimbirimlerin bazısı bağımsızken, bazıları da bağımlı biçimbirimlerdir (Hoff, 2005:188). Örnek olarak; "gelmek"

sözcüğünde “gel” bağımsız tek bir biçimbirimden oluşan bir sözcüktür. “Geldiler” sözcüğünde ise – ler kişi biçimbirimi ve geçmiş zaman belirten – di bağımsız biçimbirimlerini alarak üç biçimbirimden oluşan bir sözcük halini alır (Ege, 2005:90).

Biçimbirimlerin cümlelere eklenmesi ile çocukların oluşturduğu cümleler, yetişkinlerin kullandığı cümlelere daha çok benzemeye başlamaktadır. Zaman, şahıs, soru, olumsuz ekleri ve ismin halleri her biri bir biçimbirimdir. Bütün çocukların anadillerindeki temel takıları öğrenme oranı sabittir. Yani çocuklar önce temel sözcüğü, ardından adım adım dilin kurallarını ve cümle düzenlerini öğrenirler (Peccei, 2006:18).

c. Söz Dizimi (Dizin Bilim / Syntax)

Söz dizimi, her bir sözcüğün cümle oluşturacak biçimde bir araya getirilmesini ifade etmektedir. Cümle içerisinde sözcüklerin işlevleri (ad, bağlaç vb.) ve sözcüklerin bir sıra düzeni içerisinde nasıl anlamlı bir cümle oluşturulduğu ile ilgili kurallar, söz dizimi alanı içinde incelenmektedir. Söz dizimi, bir dilin cümlelerini oluşturan anlamlı biçim birimlerin ya da sözcüklerin düzenleri ve sıralanmasını ilgilendiren kurallarını belirlemektedir (Eliason ve Jenkins, 2003:237). Bir dilde hangi sözcük sıralamalarının dilbilgisel açıdan doğru ya da yanlış olduğunu tanımlamaktadır.

Eklemeli bir dil olan Türkçede sözcüklerin anlam ve işlev kazanmaları kendilerinden önceki ya da sonraki sözcüklerle kurdukları ilişkiye bağlıdır. Başka bir deyişle Türkçede, biçim birimsel, söz dizimsel ve anlamsal ilişkiler sözcüğün kök veya gövdesine eklenen son eklerle ifade edilmektedir (Yener, 2007:607). Bu nedenle biçim birimi ve söz dizimini birbirinden ayırt etmek oldukça zor olduğundan bu bölümde erken çocukluk döneminde sözdizimi ve biçimbirim gelişimi birlikte verilmiştir.

Erken Çocukluk Döneminde Türkçe Biçim Bilim ve Söz Dizimi Edinimi

Dil, bilişsel bir işlemdir. Bu nedenle çocukların dili kullanımında, dil gelişimleri ile bilişsel gelişimleri paralellik göstermektedir. Erken çocukluk dönemindeki çocukların neyi nasıl ifade edecekleri noktasında, dikkat ve bellek becerileri gibi bilişsel süreçler, ifade edilmek istenilen anlamın zihinsel boyutu (sözcük dağarcığı/lexical), fiziksel ya da sosyal ortamdaki kaygı gibi faktörler belirleyici olabilmektedir. Bu nedenle çocuklar, bildikleri ve kendilerini rahat hissettikleri durumlarda sözcük dağarcıklarındaki ifadelerinde biçim bilimsel ya da sözdizimsel yapıları kullanabileceği gibi diğer durumlarda aynı performansı sergileyemeyebilirler (Ege, 2005:99).

Çocukların konuşmalarında ilk söz dizimsel yapıların, iki sözcüklü cümleler döneminde ortaya çıktığı belirtilmektedir. Çocukların dili onsekiz-yirmidördüncü aylarda iki farklı açıdan gelişir:

- Sözcük dağarcığının hızla gelişmesi,
- Söz dizimine ait belirtilerin ortaya çıkması (Whitehead, 2004:64).

Genellikle çocukların iki sözcüklü konuşmalarının ilk aşamasında amaç, iletinin karşı tarafa ulaşmasıdır

ve cümleler edat, bağlaç vb. sözcüklerden yoksun yalın haliyle kullanılır. Bu nedenle çocuk dilindeki bu konuşmalar “telgraf konuşması (telegraphic speech)” olarak adlandırılır (Saxton, 2010:14). Bu aylarda çocuklar kendi anadillerine ait belirli ses ve ses dizilerinden oluşan iki sözcüklü cümleler üretmeye başlarlar. Örnek olarak; çocuklar başta “baba otur” ve “otur sandalye” gibi iki sözcüklü ifadeler kullanırlar. Çocukların kullandığı cümlelerde sözcükler arttıkça, cümlelere anlamın yanında işlevsel yapıların da girmeye başladığı görülmektedir. Çocuklar, sözcükleri bir araya getirirken, sözcüklerin yer aldığı farklı söz dizim kategorilerini ilişkilendirmektedirler (Hoff, 2005:192).

Çocukların cümlelerinde, birden fazla sözcüğü işlevsel olarak kullanmaya başladığı dönemden itibaren (yaklaşık olarak 35-50 sözcüklü bir dağarcığa ulaştıkları zaman) çocuk dilinde biçim bilim ve söz diziminden söz etmek mümkün olmaktadır (Ege, 2005:90). İngilizcede olduğu gibi sözcük sırasının değişmediği dilleri öğrenen çocuklar, iki sözcüklü dönemde (yaklaşık iki yaşına kadar) biçim birim kullanmadan yalın sözcükler kullanmaktadır. Ege (2005) Türkçe öğrenen çocukların ise, tek sözcüklü dönemden itibaren ad ve eylemlerin hemen arkasından biçim birimleri kullanmaya başladığını, iki sözcüklü ifadelerinde de biçim birimleri kullanmaya devam ettiklerini belirtmektedir. Türk çocuklarındaki bu kullanım, Türkçe’nin son eklemeli dil olmasından kaynaklanmaktadır.

Çocukların iki sözcüklü cümlelerinde görülen en çarpıcı ve en önemli özellik, dil üretimindeki yaratıcılıklarıdır. Bu dönemde çocuklar yetişkin konuşmalarının taklidini yapmadan, kendi yaratıcılıklarını kullanırlar. Çocukların dili kullanımları, tek sözcük ile anlatımına göre daha anlaşılır bir şekil almaya başlamıştır. İki sözcüklü aşamaya geçerken “kitap ver”, “daha süt” gibi ifadeler görülmeye devam etmektedir. Çocuklar uzun ifadeler ile konuşmaya çalışsalar da henüz yeterli gelişimi tamamlamadıklarından yalnızca parçaları arka arkaya sıralayabilirler. Çocukların konuşmalarındaki tonlamaları ve anlamsal bağ kurmaları bunu açıkça göstermektedir. Dil gelişiminin bu dönemdeki belirgin özelliği, çocukların önce parçalara ayırması, ardından da büyük birleştirmeler yapmalarıdır. Çocuklardaki söz dizimi gelişiminin en belirgin özelliği sözcük sırasıdır. Örnek olarak; çocuklar iki sözcükle sahiplenme – Baba sandalye.-; var olmama – Kek bitti. – gibi birçok anlamı ifade edebilirler; ayrıca anlamlar yaratmak için sözcüklerin sırasını da değiştirebilirler (O’Dea ve Mukherji, 2000:44). Örnek olarak; “Koş baba” veya “Baba koş” gibi.

Erken çocukluk dönemi sözcük dağarcığı üzerine yapılan deneysel çalışma sonuçlarına göre, erken sözcüksel edinim sıralamasında adların fillerden daha önce edinildiği, edinilen sözcüklerin çoğunluğunu adların oluşturduğu ve bu adların da çoğunlukla nesne adları olduğu ve adların önce edinilmiş olmasının dil gelişimini kolaylaştırdığı öne sürülmektedir. Adların fillerden daha önce edinilmesinin nedeni olarak da, fillerin adlara göre biçimsel ve kavramsal açıdan daha karmaşık ve somut olarak algılanmasının daha zor olmasından kaynaklandığı belirtilmektedir (Kauschke ve Hofmeister, 2002:738).

Çocukların dil gelişimi iki-dört yaşları arasında hızlanmaktadır. Çocukların iki-iki buçuk yaşlarında oluşturduğu cümlelerde, sözcük sayısının iki sözcüğü aştığı ve konuşmanın kalitesini arttıran sıfat ve bağlaç türlerinin cümle içine girmeye başladığı görülmektedir. Üç yaşlarında ad, fiil, sıfat ve edatları kısa cümlelerde kullanmaya ve anlamaya başlamaktadırlar. İki-dört yaşlar arasında pek çok kavram ve ilişkiyi iki ya da daha fazla sözcükle ifade eden çocuklar, özellikle içinde buldukları sosyal bağlamdaki olaylar ve durumlar hakkında konuşurken, sözcükleri dil bilimsel kurallara uygun biçimde dizerek kullanabilmektedirler. Ancak konuşmalarında kullandıkları sözcük türü çoğunlukla adlardan oluştuğu için fiillere eklenen biçim birimlerin (özellikler zaman eklerinin ve çoğul eklerinin) kullanımında hatalara rastlanmaktadır (Whitehead, 2004:65).

Türkçe öğrenen çocuklarla yapılan çalışmalarda, çocukların eylem geçmiş zaman eklerinden – di ekini ve şimdiki zaman eklerinden –yor ekini yirmi birinci aylarda kullanabildikleri ifade edilmektedir. Aynı dönemlerde şahıs, olumsuz ve soru eklerinin de ortaya çıktığı görülmektedir. Ayrıca çocukların geniş zaman biçimbirimi olan –er ve – mişli geçmiş zaman biçimbirimi olan –miş biçim birimlerini kullandıkları da tespit edilmiştir. Yaklaşık olarak iki-üç yaşlarında kazanılmaya başlayan bu biçim birimlere ek olarak edilgen biçim birimi –il, koşul biçim birimi –se ve ettirgen biçim birimi –tır biçim birimlerinin de kullanımı gelişmektedir (Ege, 2005:100).

Biçim birimlerden olumsuzluk bildiren eklerin edinimine bakıldığında ise, çocuklarda olumsuz cümle yapılarının gelişiminin belli bir aşama izlediği görülür. Bu aşamalar; var olmama, ortadan kalkma, yok olma, olayda yer almama, durumu reddetme, inkar ve yasak olma durumlarıdır. Çocuklarda olumsuz ifadelerin kazanım sürecinde ilk önce “hayır” ve “değil” ifadeleri görülür. Örnek olarak; “meyve suyu yok”, “oyun şimdi değil” vb. Çocuklar, olumsuz sözcükleri ilk olarak mevcut olmayan nesnelere belirtmek için kullanırlar. Örnek olarak; annesinin eteğinde cep arayan bir çocuğun “cep yok” demesi gibi. İkinci aşamada çocuklar olumsuz ifadeyi, itiraz ettikleri nesnelere ya da durumlara karşı kullanırlar. Örnek olarak; çocuk ayağından çıkardığı çorabı gösterip “çorap yok” şeklinde ifade eder. Üçüncü aşamada; çocuklar olumsuz yapıları, inkâr ettikleri durumlarda kullanırlar. Örnek olarak; annesinin çocuğun kirli çoraplarına yaptığı yorum karşılığında çocuk “kirli yok” diyebilir. Daha sonraki aşamalarda çocuklar olumsuz yapıları oluştururken, olumsuzluk ifadelerini konuşmalarının yalnızca başına koyarak değil, cümlelerin içine yerleştirerek de oluşturabilirler. Örnek olarak; “Anne git değil” cümlesinde olduğu gibi (Peccei, 2006:25).

Bütün çocukların konuşmalarında biçimbirimler genellikle aynı dizide ortaya çıkmaktadır. Çocuk dilinde kazanılan her yeni söz dizimsel ve biçimsel öğeler çocukların oluşturduğu cümlelerin uzunluğunu ve karmaşıklığını etkilemektedir. Çocuklar tam cümleler kurmak için daha çok sözcüğü bir araya getirmeye başladıkça, kullandıkları sözcüklerdeki dilbilgisi yapılarının karmaşıklığı ve çeşitliliği de doğal olarak artmaktadır. Çocukların dil kazanım oranı değişse de

kazandıkları her yeni biçim birim cümlelerinin uzunluğunu artıracak ve söz dizimsel etkiyi belirginleştirecektir (Peccei, 2006:18). Örnek olarak; üç-beş yaşları arasında çocukların konuşmalarının giderek gelişen dil bilgisi yapıları barındırdığı görülür. Çocuklar, sözcük dağarcıkları arttıkça cümlelerine sıfatlar, zamirler ve edatları eklenmeye başlarlar. Sözcüklerin sonuna eklenen çoğul ve zaman ekleri (-ler, -lar, -di, -miş, -yor vb.) gibi çekim ekleri rutin ifadeler içerisinde yer almaktadır. Ayrıca çocuklar, olumsuz, soru ve edilgen kullanımları da doğru bir şekilde uygulamaya başlarlar. Bunlar çocukların biçim birim yapıları kullanmaya başladığının ve cümlelerinin yalnızca anlam temelli olmaktan çıkarak, dil bilgisi yapılarını içeren ifadeler olduğunun göstergesidir (Saxton, 2010:14). Bütün dillerin okul çağında çocuklar tarafından tam olarak kontrol edilemeyen zor alanları olsa da beş-altı yaş civarında söz diziminin tamamına yakınının kazanıldığı söylenebilir. Beş yaşından sonra çocukların kullandığı dilde, dilbilimsel karmaşıklık daha da artmakta, özellikle yeni kavramlar ve bu kavramların fonksiyonlarını anlama ve yeni yapılar üretme becerileri gelişmektedir (Hoff, 2005:408).

d. Anlam Bilim (semantics)

Anlam bilim, dili anlam yönünden ele almaktadır. Özellikle, dil ile evrendeki nesne ve olayların gerçek bilgisi arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Dilin ne anlamda tanımlandığı ve özel durumlarda en uygun şekilde nasıl kullanıldığı, cümle içerisinde kullanılan sözcüklerin içerik açısından doğru ve uygun kullanımı ile ilgili kurallar anlam bilimin alanı içerisinde incelenmektedir. Anlam bilim, söz dizim ve sesbilimin aksine yaşam boyu devam eden bir sistemdir (Lust, 2006:219).

Çocuklar ilk sözcüklerini ifade edene kadar, motor, bilişsel, edimsel ve fonolojik olarak bir yıl boyunca doğal olgunlaşma sürecinden geçmektedirler. Çocukların bu olgunlaşma sürecinde alıcı olarak sözcük dağarcığında depoladığı ilk 50 sözcük, sözcükler arası anlamsal ve işlevsel kombinasyonların oluşmasında dönüm noktasıdır (Capone ve diğ., 2010:197). Çocuklar ancak 50 sözcüğü kavradıktan sonra sözcük üretmeye başlamaktadırlar (Keenan ve Evans, 2009:216). Bu noktadan sonra çocukların yeni sözcük edinimlerinde hızlı bir artış gerçekleştirmekte ve anlamsal ilişkiler oluşmaya başlamaktadır. Çocukların bu süreçte anlam bilimsel açıdan sözcüklerin zihinsel temsillerini oluşturmasında, çevreleri ile kurdukları sosyal etkileşim ve bu etkileşimler sonucu edindikleri deneyimler çok önemli bir etkiye sahiptir. Çocukların sözcüklerin gerçek anlamını edinebilmesi için o nesne ile bir deneyimi olması; yani o nesneyi gözlemlemesi, algılaması, kullanması ve yaşaması gerekmektedir. Bu yolla özellikle bir-iki yaşlarında çocuklar olayları anlamakta, insanları nesnelere, eylemleri de sonuçları ile ilişkilendirmeyi öğrenmektedirler. Çevrelerindeki olayların nasıl olduğu, çevrelerindeki insanların bu olaylar sırasında kullandığı sözel ya da hareketsel tepkileri, jest mimiklerinden bedensel duruşlarına kadar her türlü tepkileri, olaylarla bağıntısı gibi çocukların edindiği deneyimler onların bilgi depolarının içeriğini oluşturmaktadır. Sürekli olan bu akış sürecinde çocuklar sözcük, kavram ve kavram-

ların özellikleri ile ilgili edindikleri bilgileri belleklerine kaydederek dilin anlam bilgisini edinmektedirler (Capone ve diğ., 2010:198). Çocukların belleğindeki bu bilgiler, nesne ve eylemlerin nasıl bir ilişki içinde olduklarını yansıtan sınıflandırmalardır. Anlam gelişiminde çocukların öncül görevlerinden biri sınıflandırma kavramlarını edinmesidir. Nesnenin, anlamını belirleyen birçok özellik olsa da çocukların sözcükleri hangi özelliğe ya da özelliklere göre sınıfladıkları tartışılmaktadır. Araştırmacılar arasında bu konudaki baskın düşünce, çocukların ilk gönderge sözcüklerinin hareket-işlevsel özelliklere dayandırdıkları yönündedir. Başka bir deyişle, nesnelere neler yaptıklarına ya da onlarla neler yapıldığına göre sınıflandırarak anlam yükledikleridir. Bilişsel gelişme ile birlikte çocuklar biçim, ölçü ve boyut gibi algısal özellikleri kavramlaştırırlar. Örnek olarak; "Top" sözcüğü çocukların genelde ilk edindiği sözcüklerden biridir. Atılan, zıplatılan ve yuvarlatılan bu nesne ile çocuklar oyunlarında etkileşim içindedir ve topun bu hareketlilik özelliği çocukların ilgisini çekmektedir. Bu ilgi çocukların topun durgun algısal özelliği olan yuvarlak biçimi top sınıfına ait yeni göndergeler bulmaya itmektedir. Böylece çocuklar "top" sözcüğünü yuvarlak olan her nesneye genelleyerek kullanmaya başlamaktadırlar (Maviş, 2005:108). Bu durum daha çok sözcük öğrenme sürecindeki (1-2 yaşlarında) çocuklarda gözlenen bir olgudur. Bu dönemdeki çocuklar bir gönderge için sınıflandırma belirlemede nesnenin hangi özelliğinin daha önemli olduğu konusunda bir ölçüt geliştiremediği için "top" örneğinde olduğu gibi sözcüklere biçim, ses, tat, desen ve hareket algısı gibi özelliklerini öne çıkaran anlamsal yüklemeler yapmaktadırlar. Bu tür bir anlam kargaşası "anlam genellemesi ya da genişlemesi (overextension)" olarak açıklanmaktadır. Anlam genellemelerinin en önemli nedeni, çocukların ilk öğrendikleri sözcüklerin anlamı ile yeni öğrendikleri sözcüklerin arasında biçimsel açıdan bir ilişki oluşturmalarıdır. Çocukların kısıtlı anlam özelliklerine dayanan bir sınıflandırmada doğal olarak "topu" diğer yuvarlak nesnelere ayıran özellikleri henüz gelişmemiştir (Maviş, 2005:111; Capone ve diğ., 2010:212). Bu konu ile ilgili yaygın olan görüş ise çocukların nesnelere en çarpıcı özelliğe göre anlamı belirledikleri yönündedir. Çocukların yeni kavramlar öğrendikçe, öğrendikleri sözcüklerin anlamsal algısı genişletmekte ve sözcükleri daha fazla anlam kazanmaktadır (Maviş, 2005:100).

Çocukların ilk sözcük dağılımları yetişkin sözlüğünden çok farklıdır. Çocukların yetişkin sözcük dağılımlarındaki sınıflandırmaları gerçekleştirilmesi başlarda çok zordur, ancak çocuklar sözcük üretmede nesne ve varlıkların farklı özelliklerine odaklanırlar. Özellikle hayvanlar, araçlar ve sosyal yaşam ile ilgili sözcük üretiminde ses efektleri kullanırlar. Örneğin; hayvanlar için "hav hav, cik cik" araçlar için "cuf cuf, düt düt" sosyal olaylar için "bay bay, atta" vb. (Caselli ve diğ., 2001:77).

Çocuklarda 12.-30. aylarda görülen bir diğer algılama yanılığı da, anlam daralmasıdır (underextension). Çocukların terimin bildirdiği anlamdan daha dar sınırlı nesnelere sınıflandırma yapmasına "anlam daralması" adı verilir. Çocuklar ilk sözcüklerini genelde nesne ve olayları sınıflandırmak için dar anlamda kullanırlar. Dokuz aylık bir bebeğin "araba" sözcüğünü

sadece yoldan geçen arabalara bakarken kullandığı, ama "araba" sözcüğünü duran arabalara, araba resimlerine ya da içinde bulunduğu arabaya karşı kullanmadığı gözlemlenmiştir. Aşırı anlam daralmaları, çocukların yetersiz deneyimlerinden kaynaklanmaktadır (Maviş, 2005:112).

Erken Çocukluk Döneminde Anlam Bilgisel Gelişim

Alıcı Dilde Anlam

Çocuklarda sözcüklerin anlamsal edinimi, yaşamın ilk 10 ayında başlamaktadır. Anlamsal konuşmaların üretimi ise bir yaşından sonra başlamaktadır (Nazzi ve diğ., 2000:428). Çocuklar sözcük öncesi dönemde iletişim becerilerini kullanarak söylenenleri anlayabilirler ve bu becerisi iyi gelişen bebekler, dili kullanmaya başladıklarında da bu becerilerini sürdürürler. Dil öncesi iletişim becerileri bebeklerin anlamsal kuralları kullanabilmesinde önemli rol oynamaktadır. Örnek olarak; ağlama, nesneye atılma, göz teması vb. bedensel olan ve olmayan bir takım tepkileri kullanırlar. Bebeklerin bu tür ileti içerikli davranışları başlangıçta iletişim amaçlı değildir, konuşmaya başlamadan önce kendilerini ve gereksinimlerini çeşitli yollarla ifade ederek çevrelerinin ilgisini çekmeye çalışırlar (Iverson, ve Goldin-Meadow, 2005:367; Keenan ve Evans, 2009:213).

Doğumdan sonraki ilk haftalarda bebekler, ağlama, bağırma, hıçkırma gibi birtakım istem dışı sesler çıkarırlar. Bu dönem içerisinde bebeklerin çıkardığı sesler anlam açısından ele alınırsa, başkalarının seslerine de tepki verdikleri ve ilk ham sözcüklerin başladığı söylenebilir. Bu da çocukların sesbirimler kazanırken aynı zamanda dilin sözcüklerini öğrenmeye başladığının bir göstergesidir (Hoover ve diğ., 2010).

Bebekler, altı-dokuzuncu aylarda, ses oyunlarını tekrar ederek ses ile işitmeyi birleştirirler ve işitmeyi ön plana çıkarırlar. Çevrelerinde duydukları sesler, konuşmalar ilgisini çeker ve sözcükleri algılamaya çalışırlar. Örnek olarak; yetişkin konuşmalarına ritmik vücut hareketleri ile karşılık verirler. Bu seslere anlam yönünden bakıldığında, bebeğin insan konuşmalarına gülümseyerek, ses çıkararak yanıt verdiği, kızgınlık-hoşnutsuzluk seslerini ayırt edebildiği görülür. Bu iletişimde, anlam her ne kadar duygusal düzeyde olsa da, sözcüklerin anlamını bilmeden yetişkin sözcüklerinin iletişim amacını anladığını gösteren bir göstergedir (Hoover ve diğ. 2010).

Bebeklerde dokuz-onikinci aylarda (ses-sözcükler dönemi), anadiline ait ilk sözcükleri söylerler. Bebekler, bağlama dayalı anlamın başlangıcını yaşarlar ve kullandıkları sözcüklerin bir anlamı olduğunun farkındadırlar. Ayrıca yine bu dönemde söyledikleri birkaç sözcüğü ve yapılan jestleri anlamaya başlarlar. Örnek olarak; dokuz-on aylık bir bebeğin annesinin "mama zamanı" diye seslenmesi durumunda bebeğin heyecanla mama sandalyesine atılması ya da sandalyeye çıkmaya çalışması bu duruma ipucudur. Çocukla yetişkinin aynı bağlamı paylaştıkları ortamlarda, paylaştıkları bu davranışlar çocukların alıcı dilinin gelişmesini desteklemektedir (Maviş, 2005:116).

Bebek dilinde algılama ve üretim, bebeklerin sözcüklerin anlamlarını keşfetmesiyle daha ilginç bir hâle